

ОКРЕМІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

CERTAIN ASPECTS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF AGRICULTURE TO ENSURE FOOD SECURITY DURING THE WAR IN UKRAINE

Глушенко С.І., к.е.н.,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права
Державний біотехнологічний університет

Стаття присвячена одній із актуальних на даний час проблем щодо висвітлення міжнародно-правового регулювання сільського господарства для подолання продовольчої кризи, яка може розпочатися через війну в Україні. Так як Україна посідає одне із головних місць у світі в якості постачальника сільгосппродукції, і на даний час Україна через військові дії в багатьох регіонах країни не в змозі забезпечити імпорт продукції сільського господарства на довоєнному періоді – саме завдяки міжнародно-правовому регулюванню така криза має бути подолана.

Незважаючи на велику кількість праць, що присвячені міжнародному економічному праву, і, зокрема, міжнародно-правовому регулюванню співробітництва у промисловості та сільському господарству, саме висвітленню питання міжнародно-правового регулювання сільського господарства приділено дуже мало уваги у працях вітчизняних науковців. Деякі науковці на даний час висвітлюють питання міжнародно-правового регулювання в контексті права на продовольчу безпеку в межах ФАО, але саме питанню забезпечення продовольчої безпеки через війну в Україні майже не приділяється уваги.

Дана стаття висвітлює міжнародні організації в галузі регулювання сільського господарства та їх компетенцію. В статті розглянуто актуальність питання міжнародної співпраці в сільському господарстві, та важливість цієї співпраці як для України, так і для інших країн світу. В даній статті розкрито питання співпраці із міжнародними організаціями та установами у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки: спеціалізованою установою ООН – Продовольчою та сільськогосподарською організацією (ФАО), Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР) та міжнародною міжурядовою організацією – Всесвітня продовольча програма (WFP). Розкриті деякі особливості діяльності вищезазначених міжнародних органів, Проаналізовано запропонований Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) «План швидкого реагування» та розглянуто деякі особливості та складності впровадження Плану швидкого реагування із огляду на національне законодавство України. Розглянуто проблему втілення Плану швидкого реагування ФАО в аспекті орієнтування на надання допомоги від ФАО окремим групам сільськогосподарським виробникам України. Також зазначені напрямки шляхів вирішення окремих питань втілення Плану з урахуванням національного законодавства.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольча криза, Всесвітня продовольча програма, План швидкого реагування ФАО, ФАО, міжнародне співробітництво в сільському господарстві.

The article is devoted to one of the currently relevant problems regarding the coverage of international legal regulation of agriculture to overcome the food crisis, which may start due to the war in Ukraine. Since Ukraine occupies one of the main places in the world as a supplier of agricultural products, and at the moment, due to military operations in many regions of the country, Ukraine is unable to ensure the import of agricultural products in the pre-war period – it is thanks to international legal regulation that such a crisis must be overcome.

Despite the large number of works devoted to international economic law, and, in particular, the international legal regulation of cooperation in industry and agriculture, very little attention has been paid to the issue of international legal regulation of agriculture in the works of domestic scientists. Some scientists currently highlight the issue of international legal regulation in the context of the right to food security within the FAO, but almost no attention is paid to the issue of ensuring food security due to the war in Ukraine.

This article highlights international organizations in the field of agricultural regulation and their competence. The article considers the relevance of the issue of international cooperation in agriculture, and the importance of this cooperation both for Ukraine and for other countries of the world. This article discusses the issue of cooperation with international organizations and institutions in the field of agriculture and food security: the specialized agency of the United Nations – the Food and Agriculture Organization (FAO), the Committee for World Food Security, the International Fund for Agricultural Development (IFAD) and the international intergovernmental organization – the World food program (WFP). Some features of the activities of the above-mentioned international bodies were revealed, the "Rapid Response Plan" proposed by the Food and Agricultural Organization of the United Nations (FAO) was analyzed, and some features and difficulties of the implementation of the Rapid Response Plan were considered in view of the national legislation of Ukraine. Considered the problem of implementation of the FAO Rapid Response Plan in the aspect of focusing on the provision of assistance from the FAO to certain groups of agricultural producers of Ukraine. The directions of ways of solving individual issues of the implementation of the Plan, taking into account national legislation, are also indicated.

Key words: food security, food crisis, World Food Program, FAO Rapid Response Plan, FAO, international cooperation in agriculture.

Сільське господарство можна впевнено вважати одним із найпотужніших секторів в економіці України. В той же час, в умовах глобалізації світової економіки саме продукція сільського господарства доволі часто стає предметом міждержавних економічних відносин. До того ж, з урахуванням впливу на екологію та на інші чинники сільське господарство є доволі спеціалізованою галуззю економіки планети.

Важливим моментом є й те, що продукція сільського господарства не лише задовольняє потреби у продуктах харчування, а й як відомо, є ще й необхідною сировиною для багатьох виробництв.

Ще одним важливим аспектом є те, що продукція сільського господарства окрім того, що задовольняє національні потреби, ще й активно експортується в інші країни.

Сільськогосподарська продукція виступає в такому разі не лише джерелом доходу для країни-експортера, а й важливим та необхідним засобом задоволення потреб інших країн у продуктах харчування для населення.

Підстави для необхідності імпорту продукції сільського господарства в інших країнах можуть бути різні: недостатня кількість такої продукції в країні при великій кількості населення, кліматичні особливості деяких країн, тощо. І саме тут можна підкреслити важливість такого «обміну» продуктами харчування для задоволення потреб населення деяких країн. Наприклад, країни Близького Сходу, Північної Африки доволі залежні від деяких з видів сільськогосподарської продукції України, зокрема пшениці. За даними Міністерства сільського господарства США, у січні 2022 році Україна мала наступні показники:

12% світового експорту пшениці, 16% кукурудзи, 18% ячменю та 19% ріпаку.

Війна, яка сьогодні відбувається в Україні через напад Російської Федерації ще більше підкреслює таку взаємозалежність країн від продукції сільського господарства. Через викрадення Російською Федерацією зерна із українських сховищ, блокування українських портів – вже сьогодні такі країни, як Сейшели, Ліван, Лівія, Єгипет, Мавританія та ін. починають відчувати гостру нехватку зерна. А отже, незахищеним верствам населення цих країн вже погрожує голод. А з іншого боку Україна, яка недотримує доволі значні суми від експорту сільськогосподарської продукції. Саме експорт сільськогосподарської продукції забезпечував Україну значною частиною валютної виручки. Так, за даними Комітету з питань аграрної та земельної політики Верховної Ради України, за підсумками 2021 року лише експорт зернових із України перебільшив 51 млн тон і приніс 12,5 млрд доларів.

Ще гірша ситуація передбачається на наступний рік – через неможливість проведення посівної в деяких регіонах України, знищення та викрадення Російською Федерацією частини парку сільськогосподарської техніки яка належить українським аграріям, руйнацію сільськогосподарських підприємств, зерносховищ, тощо.

Саме тому міжнародно-правове регулювання сільського господарства, зокрема на даному періоді, є дуже важливим фактором як для сільського господарства України, так і з точки зору питання подолання продовольчої кризи у світі.

Метою і завданням статті виступає розкриття актуальних питань міжнародно-правового регулювання в сфері сільського господарства та організацій, за допомогою яких здійснюється таке регулювання, а також аналіз чинних норм національного законодавства України для забезпечення виконання міжнародно-правового регулювання сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки через війну в Україні.

Ще у 2003 році Україною було ратифіковано Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (Статут прийнято Законом України N 1334-IV (1334-15) від 25.11.2003 р) [1].

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) (англ. Food and Agriculture Organization, FAO) – міжнародна організація під патронатом ООН. Організація була заснована на конференції в Квебеці 16 жовтня 1945 р. ФАО діє як провідна установа, що займається проблемами розвитку сільських регіонів і сільськогосподарського виробництва в системі ООН. Девіз організації: «допомогаємо побудувати світ без голоду».

Діяльність ФАО спрямована на зменшення гостроти проблеми бідності і голоду в світі шляхом сприяння розвитку сільського господарства, поліпшення харчування і вирішення проблеми продовольчої безпеки – доступності всім і завжди харчування, необхідного для активного та здорового життя. ФАО діє як нейтральний форум, а також як джерело знання та інформації. Допомогає країнам, що розвиваються, і країнам в перехідному періоді модернізувати і поліпшити сільське господарство, лісівництво та рибальство.

Як визначено у Статуті Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН: країни, які приймають цей Статут, маючи намір поліпшити загальний добробут шляхом сприяння окремим і колективним діям зі свого боку з метою:

- підвищення рівня харчування та стандартів життя народів, які знаходяться під їхньою відповідною юрисдикцією;

- забезпечення зростання продуктивності виробництва та розподілу всього продовольства та сільськогосподарської продукції;

- поліпшення умов життя сільського населення;

- і, таким чином, сприяння зростанню світової економіки, і забезпечення свободи людства від голоду. [2].

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН підтримує відносини з Організацією Об'єднаних Націй як спеціалізована установа у значенні статті 57 Статуту Організації Об'єднаних Націй [3].

Відповідно до ч. 2, 3 ст. I Статуту Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН – ФАО сприяє і, у разі необхідності, рекомендує здійснення національних та міжнародних дій щодо:

- a) наукових, технологічних, соціальних та економічних досліджень, що стосуються харчування, продовольства та сільського господарства;

- b) вдосконалення освіти та управління, що стосуються харчування, продовольства і сільського господарства, а також поширення загальних знань з питань харчування та сільськогосподарської науки й практики;

- c) збереження природних ресурсів та застосування удосконалених методів сільськогосподарського виробництва;

- d) поліпшення обробки, маркетингу та розподілу продовольства і сільськогосподарської продукції;

- e) прийняття політики для надання адекватного сільськогосподарського кредиту, національного та міжнародного;

- f) прийняття міжнародної політики з урахуванням домовленостей з сільськогосподарської продукції [2].

Функцією Організації є також:

- a) надавати таку технічну допомогу, за якою можуть звернутися уряди;

- b) організувати у співпраці з відповідними урядами такі місії, які можуть бути необхідними у наданні їм допомоги для виконання зобов'язань, що випливають у зв'язку з прийняттям ними рекомендацій Конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН та цього Статуту; та

- c) загалом вдаватися до всіх необхідних та відповідних дій для досягнення цілей Організації, викладених у Преамбулі Статуту [3].

З 2021 року Україна в офіційному статусі увійшла до Комітету з всесвітньої продовольчої безпеки Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, став одним із гарантів світової продовольчої безпеки.

Ще одна організація ООН, яка також стоїть на засаді вирішення завдань боротьби з голодом і бідністю в сільських районах країн, що розвиваються – Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР, англ. IFAD). Це багатобічна фінансова установа, створена в 1977 році за рішенням Всесвітньої продовольчої конференції 1974 року. Даний Фонд створений для мобілізації ресурсів, роблячи можливим для бідних сільських домогосподарств поліпшити своє харчування, збільшити сільськогосподарське виробництво й доходи.

Також, одним із важливих органів міжнародного регулювання сільського господарства є міжнародна міжурядова організація – Всесвітня продовольча програма (United Nations World Food Programme, WFP). Заснована вона була ще у 1961 році, на конференції Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), де було запропоновано створити міжнародну програму продовольчої допомоги. Фактично ж WFP розпочала свою діяльність із 1963 року.

Всесвітня продовольча програма (або Світова продовольча програма) є однією із ланок Організації об'єднаних націй, яка опікується питаннями подолання голоду та нестачі продовольчої бази, та покращення стану харчування. Діяльність цієї організації фінансується шляхом грошових вкладень урядів країн, корпорацій та приватних осіб.

За даними, які опубліковані на офіційному сайті організації, Всесвітня продовольча програма забезпечує харчачи близько 90 мільйонів людей протягом року. Підтримали Всесвітньої продовольчої програми, які розташовані в понад 80 країнах світу, здійснюють допомогу людям, які

не в змозі забезпечити себе або свої сім'ї продуктами харчування.

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 1106-р було підписано Угоди між Урядом України та Всесвітньою продовольчою програмою про відкриття Офісу ВПП в Україні. Дане розпорядження декларує схвалення проект Угоди між Урядом України та Всесвітньою продовольчою програмою (ВПП) про відкриття Офісу ВПП в Україні [4].

На сьогодні, Всесвітньою продовольчою програмою, вже було проведено низку заходів щодо вирішення питань глобальної продовольчої безпеки, які постали внаслідок російсько-української війни, а також спільні дії України й світу щодо недопущення загострення продовольчої кризи. Зокрема було обговорено важливість забезпечення логістики поставок аграрної продукції з України, а також можливості надання невідкладної допомоги малим та середнім українським фермерським господарствам й агропідприємствам, які відіграють значну роль у забезпеченні національної та світової продовольчої безпеки. Також було обговорено можливість закупівлі надлишків зернових в Україні за рахунок Всесвітньої продовольчої програми, аби забезпечити їжею країни Африки та Близького Сходу та запобігти глобальному голоду у цих регіонах, загроза якого є дуже реальною.

Для подолання кризи щодо продовольчої безпеки та розв'язання її наслідків Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО) було розроблено План швидкого реагування [5]. План було розроблено за зверненням Уряду України з проханням підтримати вразливих виробників через надання грошової допомоги та сільськогосподарських ресурсів, а також підтримати збереження спільного доступу до найважливіших ринків. Необхідність виконання даного Плану матиме вирішальне значення для запобігання продовольчої кризи у 2022 та 2023 роках.

Згідно до Плану планується надання дрібним і середнім виробникам різноманітних сільськогосподарських ресурсів та ресурсів у галузі тваринництва. У найближчій перспективі планується забезпечення насінням овочів і зернових культур разом із грошовими перерахуваннями для підтримки 100 000 домогосподарств та дрібних фермерів під час весняної кампанії та 200 000 домогосподарств та дрібних фермерів восени для дотримання сезонних термінів виробництва харчових продуктів. Підтримка тваринників буде здійснюватися через роздачу дрібної худоби, ветеринарного приладдя та кормів. Ця підтримка дозволить 76 660 домогосподарствам виробляти молоко, м'ясо та яйця для задоволення попиту, що зростає. У середньостроковій перспективі ФАО продовжить підтримувати середніх виробників і ключових учасників ринку у межах ланцюжків постачання агропродовольчих товарів, щоб покращити функціональність ринку та доступ до продовольства в ключових громадах і міських центрах. Крім того, для виробників середнього розміру буде надана допомога у вигляді ресурсів для посадки озимої пшениці восени [5].

Для підвищення виробництва харчових продуктів, ФАО буде орієнтуватися на отримувачів допомоги із окремих груп виробників. [5]. Для цих цілей сільгоспвиробників поділено на три групи:

- виробники на рівні домогосподарств;
- дрібні виробники;
- середні фермерські господарства.

У відповідності із Планом до першої групи, в яку входять виробники на рівні домогосподарств, належать домогосподарства, які займаються сільськогосподарським виробництвом на присадибних ділянках площею 0,5–0,8 га, переважно для власного споживання; домогосподарства, власники земельних ділянок 2-3 га, які здають їх в оренду сільськогосподарським підприємствам тощо.

Другу групу складають сімейні ферми, що зазвичай ще й використовують найману робочу силу. Такі ферми можуть мати до 100 га землі, та ще й обробляти додаткову орендовану землю.

І третю групу, у відповідності до Плану складають середні фермерські господарства. Такі господарства володіють, зазвичай, від 250 до 1000 га земельних площ.

Всі ці групи сільськогосподарських виробників відіграють доволі важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки. Але існують деякі труднощі із використанням програмного підходу для впровадження Плану швидкого реагування.

Щодо виробників на рівні домогосподарств, які віднесені до першої групи. Незважаючи на їх значний вклад у забезпеченні продовольчої безпеки, зазвичай такі домогосподарства не мають відповідної реєстрації, а отже не мають підстав для доступу таких господарств до офіційних фінансових послуг.

Відносини, пов'язані з веденням особистого селянського господарства, регулюються Земельним кодексом України від 25.10.2001 р. № 2768-III (зі змінами та доповненнями, за текстом – Земельний кодекс) і Цивільним кодексом України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змінами та доповненнями), Законом України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV (зі змінами та доповненнями) та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 15.05.2003 № 742-IV «Про особисте селянське господарство» – особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму. Діяльність, пов'язана з веденням особистого селянського господарства, не відноситься до підприємницької діяльності, однак існує можливість продажу надлишків продукції на ринках або іншим фізичним, юридичним особам [6].

При цьому чинним законодавством не передбачено якоесь певного порядку реєстрації особистого селянського господарства. Облік таких особистих селянських господарств здійснюють сільські, селищні, міські ради за місцем розташування земельної ділянки в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері статистики. Даний порядок визначається Наказом Мінекономрозвитку від 14.04.2017 № 572 «Про затвердження Порядку обліку особистих селянських господарств сільськими, селищними та міськими радами» [7].

До того ж, в Україні не має чітких підходів до оподаткування доходів, отриманих від реалізації сільськогосподарської продукції виробленої в підсобних господарствах та методичних рекомендацій до їх оцінки для податкових цілей.

Відповідно до Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755-VI, зокрема п.п. 165.1.24 п. 165.1 ст. 165 Кодексу, До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку не включаються доходи, отримані від продажу власної сільськогосподарської продукції, що вирощена, відгодівана, вилловлена, зібрана, виготовлена, вироблена, оброблена та/або перероблена безпосередньо фізичною особою на земельних ділянках, для ведення особистого селянського господарства та/або земельні частки (паї), виділені в натурі (на місцевості). При продажу власної сільськогосподарської продукції (крім продукції тваринництва) отримані від такого продажу доходи не є оподаткованим доходом, якщо їх сума сукупно за рік не перевищує 12 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року. У разі якщо сума

отриманого доходу перевищує зазначений розмір, платник податків зобов'язаний відобразити суму такого перевищення у складі загального місячного (річного) оподатковуваного доходу за відповідний звітний рік та подати річну декларацію про майновий стан і доходи (податкову декларацію) відповідно до цього Кодексу і самостійно сплатити податок з суми такого перевищення [8].

Тож, як бачимо, в чинному законодавстві України не передбачалися підстави для отримання відповідної реєстрації особистих сільських господарств.

Повністю погоджуємося із висновками Волченко Н.В., в тому, що зусилля із забезпечення, захисту й реалізації права на продовольство матимуть ефект виключно за умови комплексного підходу. Досягнення державою достатнього рівня продовольчої безпеки та продовольчого суверенітету будуть сприяти цьому [9].

Але в реаліях сьогодення, для відповідного забезпечення підтримки саме цієї групи виробників сільгосппродукції з боку держави та міжнародних організацій це надзвичайно необхідно. Тим паче, що саме цю групу сільгоспвиробників можна вважати на сучасному етапі критично важливою ланкою в системі виробників сільськогосподарської продукції.

Тож, вважаємо, що на забезпечення виконання Плану швидкого реагування, розробленого ФАО, мають бути змінені деякі норми національного законодавства України, які регулюють питання законодавчого забезпечення ведення особистого сільського домогосподарства, розроблено порядок реєстрації та обліку особистого селянського господарства, і внесено відповідні зміни до Закону України «Про особисте селянське господарство», Податкового кодексу України тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про прийняття Статуту Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй. Закон України від 25.11.2003 № 1334-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1334-15#Text> (дата звернення 28.08.2022 р)
2. Статут Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. ООН; Статут, Міжнародний документ від 16.10.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c17#Text (дата звернення 28.08.2022 р)
3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. ООН; Статут, Міжнародний документ від 26.06.1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c17#Text (дата звернення 29.08.2022 р)
4. Про підписання Угоди між Урядом України та Всесвітньою продовольчою програмою (ВПП) про відкриття Офісу ВПП в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 1106-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2015-%D1%80#Text> (дата звернення 29.08.2022 р)
5. ФАО. 2022. Україна: План швидкого реагування, березень–грудень 2022 року – Підтримка сільськогосподарського виробництва покращить наявність продуктів харчування та доступ до продовольства. Рим. URL: <https://www.fao.org/3/cb9457uk/cb9457uk.pdf> (дата звернення 29.08.2022 р)
6. Про особисте селянське господарство. Закон України від 15.05.2003 № 742-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text> (дата звернення 29.08.2022 р)
7. Про затвердження Порядку обліку особистих селянських господарств сільськими, селищними та міськими радами. Мінекономрозвитку України; Наказ, Порядок від 14.04.2017 № 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-17#Text> (дата звернення 29.08.2022 р)
8. Податковий кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 29.08.2022 р)
9. Волченко Н. В. Міжнародно-правове регулювання захисту права на індивідуальну продовольчу безпеку в рамках ФАО [Електронний ресурс]. *Юридичний науковий електронний журнал*. – 2022. – № 1. – С. 308-311. – Режим доступу : http://sej.org.ua/1_2022/77.pdf